

Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
NILSA WAHLA
przedstawiona w dniu 15 listopada 2018 r.¹

Sprawa C-118/17

**Zsuzsanna Dunai
przeciwko
ERSTE Bank Hungary Zrt.**

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Budai Központi Kerületi Bíróság
(centralny sąd rejonowy w Budzie, Węgry)]

Odesłanie prejudycjalne – Dyrektywa 93/13/EWG – Nieuczciwe warunki w umowach konsumenckich – Umowy kredytu denominowanego lub indeksowanego do waluty obcej – Nieuczciwe warunki umowne uznane za nieważne – Przepisy krajowe usuwające skutki nieważności poprzez zmianę treści umów kredytowych – Utrzymanie w mocy umów kredytowych w pozostałym zakresie – Możliwość wydawania przez sąd najwyższy państwa członkowskiego orzeczeń mających na celu ujednolicenie orzecznictwa

Wprowadzenie

1. Niniejsza sprawa wpisuje się w serię odesłań prejudycjalnych pochodzących głównie od sądów węgierskich i dotyczących wykładni przepisów dyrektywy 93/13/EWG² w ramach sporów w przedmiocie ważności warunków zawartych w umowach kredytu denominowanego lub indeksowanego do waluty obcej.
2. Jest ona następstwem w szczególności uchwalenia przepisów krajowych, które doprowadziły do stwierdzenia nieważności między innymi zawartych w tych umowach postanowień pozwalających instytucjom kredytowym na ustalanie własnych kursów skupu i sprzedaży danej waluty obcej (zwanym dalej „różnicą kursu wymiany” albo „spreadem walutowym”). Przepisy te stanowią również, że o ile strona może wnieść do sądu o wyłączenie stosowania takich klauzul umownych, o tyle nie może jednak żądać stwierdzenia nieważności w całości umowy kredytu denominowanego lub indeksowanego do waluty obcej.
3. Sąd odsyłający wyraża wątpliwości w kwestii tego ostatniego zakazu. Zastanawia się nad tym, czy może, w szczególności ze względu na ochronę przyznaną na podstawie dyrektywy 93/13, uznać za nieważną w całości umowę kredytową, którą ma zbadać w ramach postępowania egzekucyjnego, w sytuacji gdy – jego zdaniem – taka możliwość służyłaby interesom ekonomicznym konsumenta.

1 Język oryginału: francuski.

2 Dyrektywa Rady z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. 1993, L 95, s. 29) w brzmieniu zmienionym dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z dnia 25 października 2011 r. (Dz.U. 2011, L 304, s. 64) (zwana dalej „dyrektywą 93/13”).

4. Niniejszy wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym daje zatem Trybunałowi sposobność w następstwie rozpoznawanych wcześniej przez niego spraw³ do ponownego przedstawienia niektórych wyjaśnień na temat zakresu ingerencji sądu, ze względu na podyktowanych skutecznością dyrektywy 93/13, w bardzo szczególnym kontekście kredytów denominowanych lub indeksowanych do waluty obcej.

Ramy prawne

Prawo Unii

5. Artykuł 1 ust. 2 dyrektywy 93/13 stanowi, że „[w]arunki umowy odzwierciedlające [bezwzględnie] obowiązujące przepisy ustawowe lub wykonawcze [...] nie będą podlegały przepisom [tej] dyrektywy”.

6. Artykuł 6 ust. 1 wyżej wymienionej dyrektywy przewiduje:

„Państwa członkowskie stanowią, że na mocy prawa krajowego nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”.

7. Zgodnie z art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13:

„Zarówno w interesie konsumentów, jak i konkurentów państwa członkowskie zapewnią stosowne i skuteczne środki mające na celu zapobieganie stałemu stosowaniu [w celu powstrzymania stosowania] nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami”.

Prawo węgierskie

Węgierska ustawa zasadnicza

8. Artykuł 25 ust. 3 Alaptörvény (węgierskiej ustawy zasadniczej) przewiduje, że Kúria (sąd najwyższy, Węgry) „zapewnia [...] jednolite stosowanie prawa przez sądy i wydaje wiążące je orzeczenia w interesie jednolitej wykładni przepisów prawa”.

Ustawa o instytucjach kredytowych

9. Artykuł 213 ust. 1 hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (ustawy nr CXII z 1996 r. o instytucjach kredytowych i przedsiębiorstwach finansowych, zwanej dalej „ustawą Hpt”) stanowi:

„Nieważna jest umowa kredytu konsumenckiego lub kredytu mieszkaniowego, jeśli nie zawiera:

[...]

³ W szczególności chodzi o sprawy, w wyniku których zapadły wyroki: z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282); z dnia 20 września 2017 r., Andriciuc i in. (C-186/16, EU:C:2017:703); z dnia 31 maja 2018 r., Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367) i ostatnio z dnia 20 września 2018 r., OTP Bank i OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750).

c) całkowitej kwoty kosztów związanych z umową, w tym odsetek, opłat dodatkowych, a także ich rocznej wysokości, wyrażonej w procentach,

[...]”.

Ustawa DH 1

10. Zgodnie z art. 1 ust. 1 Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény [ustawy nr XXXVIII z 2014 r. w sprawie uregulowania niektórych kwestii związanych z orzeczeniami wydawanymi przez Kúria (sąd najwyższy) w interesie jednolitości wykładni przepisów prawa dotyczących umów kredytu zawieranych z konsumentami przez instytucje kredytowe, zwanej dalej „ustawą DH 1”]:

„Niniejszą ustawę stosuje się do umów kredytu zawartych z konsumentami w okresie od dnia 1 maja 2004 r. do dnia wejścia w życie tej ustawy. Przy stosowaniu niniejszej ustawy »kredyt konsumencki« oznacza umowy kredytu lub pożyczki, lub leasingu finansowego oparte na walucie obcej (rozliczane w walucie obcej lub przyznawane w walucie obcej, a spłacane w HUF) albo na HUF, zawierane pomiędzy instytucją finansową a konsumentem, jeżeli obejmują one standardowe warunki umowy lub jakiegokolwiek warunki, które nie były indywidualnie negocjowane w rozumieniu art. 3 ust. 1 lub art. 4 ust. 1”.

11. Artykuł 3 ust. 1 i 2 ustawy DH 1 przewiduje:

„1. W umowach o kredyt konsumencki są nieważne – z wyjątkiem warunków umownych negocjowanych indywidualnie – te warunki, na podstawie których instytucja finansowa postanawia, że przy uruchomieniu środków przeznaczonych na nabycie rzeczy będącej przedmiotem kredytu lub leasingu będzie stosować kurs kupna waluty, a przy spłacie długu – kurs sprzedaży lub jakiegokolwiek kurs wymiany waluty inny niż kurs ustalony w chwili uruchomienia środków.

2. Warunek dotknięty nieważnością na podstawie ust. 1 jest zastępowany – z zastrzeżeniem przepisów ust. 3 – przez postanowienie przewidujące stosowanie zarówno w odniesieniu do uruchomienia środków, jak i do ich spłaty (w tym spłaty rat i wszystkich kosztów, opłat i prowizji określonych w walucie obcej) urzędowego kursu wymiany ustalonego przez narodowy bank węgierski dla danej waluty obcej”.

Ustawa DH 2

12. Artykuł 37 ust. 1 Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény [ustawy nr XL z 2014 r. w sprawie zasad rozliczenia rozrachunków przewidzianego w ustawie [DH 1] oraz niektórych innych przepisów, zwanej dalej „ustawą DH 2”], przewiduje:

„Strona może żądać w odniesieniu do umów objętych zakresem stosowania niniejszej ustawy, aby sąd stwierdził nieważność umowy lub niektórych jej postanowień (zwaną dalej »częściową nieważnością«) – niezależnie od podstaw nieważności – jedynie w sytuacji, gdy żąda także zastosowania skutków prawnych nieważności, a mianowicie stwierdzenia, że umowa jest ważna lub że wywołuje skutki prawne do dnia wydania orzeczenia. W braku takiego żądania, w sytuacji gdy wezwano stronę do poprawienia lub uzupełnienia powództwa – z czego strona nie skorzystała – sąd nie może rozpoznać sprawy co do istoty. [...]”.

Ustawa DH 3

13. Zgodnie z art. 10 az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény (ustawy nr LXXVII z 2014 r. w sprawie uregulowania kwestii związanych ze zmianą waluty, w której są wyrażone umowy kredytu zawierane z konsumentami, oraz z przepisami dotyczącymi oprocentowania, zwanej dalej „ustawą DH 3”):

„Instytucja finansowa będąca wierzycielem z tytułu umowy kredytu hipotecznego w walucie obcej lub opartego na walucie obcej jest zobowiązana, najpóźniej do dnia upływu terminu wykonania obowiązku rozliczenia kredytu na podstawie ustawy [DH 2], do przeliczenia na HUF (zwanego dalej »przewalutowaniem na HUF«) całego zadłużenia istniejącego na podstawie umowy kredytu hipotecznego w walucie obcej lub opartego na walucie obcej, lub wynikającego z takiej umowy, w wysokości ustalonej na podstawie rozliczenia kredytu dokonanego zgodnie z ustawą [DH 2] – wraz z odsetkami, opłatami, prowizjami i kosztami fakturowanymi w walucie obcej – przyjmując z dwóch wartości, między:

- a) średnim kursem wymiany waluty urzędowo ustalonym przez narodowy bank węgierski w okresie 16 czerwca 2014 r. – 7 listopada 2014 r. albo
- b) kursem wymiany waluty urzędowo ustalonym przez narodowy bank węgierski w dniu 7 listopada 2014 r.

tę wartość, która jest najkorzystniejsza dla konsumenta w dniu odniesienia”.

14. Artykuł 15/A wyżej wymienionej ustawy przewiduje:

„1. W toczących się postępowaniach wszczętych w celu stwierdzenia nieważności (albo częściowej nieważności) zawartych umów kredytu konsumenckiego lub w celu ustalenia skutków prawnych nieważności należy stosować określoną niniejszą ustawą zasady dotyczące przewalutowania na HUF do kwoty zadłużenia konsumenta wynikającej z zawartej przez niego, w charakterze konsumenta, umowy o kredyt w walucie obcej lub oparty na walucie obcej, kwoty zadłużenia ustalonej na podstawie rozliczenia kredytu dokonanego zgodnie z [ustawą DH 2].

2. Kwota spłat dokonanych przez konsumenta do dnia wydania orzeczenia zmniejsza wysokość zadłużenia konsumenta ustaloną w HUF w dniu odniesienia dla rozliczenia kredytu.

3. W wypadku gdy zawarta z konsumentem umowa kredytu zostanie uznana za ważną, należy ustalić zgodnie z przepisami niniejszej ustawy szczególne prawa i obowiązki umowne stron wynikające z rozliczenia rozrachunków dokonanego zgodnie z [ustawą DH 2]”.

Postępowanie główne, pytania prejudycjalne i postępowanie przed Trybunałem

15. W dniu 24 maja 2007 r. Zsuzsanna Dunai zawarła z bankiem umowę kredytu wyrażonego w walucie obcej, w niniejszym przypadku we frankach szwajcarskich (CHF), w wysokości 115 573 CHF.

16. Zgodnie z warunkami tej samej umowy kredyt miał być uruchomiony w walucie krajowej, tzn. w forintach węgierskich (HUF), przy zastosowaniu dziennego kursu wymiany walut CHF–HUF w oparciu o kurs kupna, w wyniku czego miała nastąpić wypłata kwoty 14 734 000 HUF. Spłata rat kredytu miała być dokonywana również w HUF, ale dzienny kurs wymiany stosowany do tego celu był kursem sprzedaży. Co więcej, ryzyko walutowe, tzn. ryzyko związane z wahaniami kursów wymiany waluty rozliczeniowej i waluty płatności, polegającymi w tym wypadku na dużym spadku wartości HUF w stosunku do CHF, obciążało Z. Dunai.

17. Strony postępowania głównego zawarły rzeczoną umowę w formie aktu notarialnego w taki sposób, że w razie niewywiązania się z umowy przez dłużnika akt ten stawał się wykonalny bez przeprowadzenia jakiegokolwiek postępowania spornego przed węgierskim sądem.

18. W dniu 12 kwietnia 2016 r. na wniosek banku notariusz zarządził przeprowadzenie egzekucji z umowy.

19. W dniu 5 października 2016 r. Z. Dunai wytoczyła przed sądem odsyłającym powództwo przeciwegzekucyjne, powołując się na nieważność umowy z powodu nieokreślenia – z naruszeniem jej zdaniem art. 213 ust. 1 lit. c) ustawy Hpt – rozpiętości między kursem wymiany stosowanym do uruchomienia środków a kursem stosowanym do spłaty rat kredytu.

20. Bank wniósł o oddalenie powództwa.

21. Sąd odsyłający wskazał, że ustawodawca węgierski w 2014 r. uchwalił szereg ustaw mających zastosowanie do sporu rozpoznawanego w postępowaniu głównym w celu wykonania orzeczenia Kúria (sądu najwyższego) wydanego w interesie jednolitości wykładni przepisów prawa cywilnego dotyczących umów kredytu walutowego, w następstwie wydania wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282). W tym orzeczeniu Kúria (sąd najwyższy) uznał w szczególności za nieuczciwe warunki umowy, takie jak zawarte w umowie kredytowej w postępowaniu głównym, zgodnie z którymi to warunkami przy uruchomieniu środków stosuje się kurs kupna waluty, a do spłaty kredytu kurs sprzedaży.

22. Wspomniane ustawy przewidują między innymi wyłączenie z takich umów postanowień, które pozwalają bankowi na wyznaczanie własnych kursów skupu i sprzedaży waluty, oraz zastąpienie tych kursów urzędowym kursem wymiany ustalonym przez narodowy bank węgierski dla danej waluty obcej. Ta interwencja ustawodawcy spowodowała w konsekwencji wyeliminowanie różnicy kursu wymiany opartej na własnych kursach banków.

23. Sąd odsyłający wskazuje, iż z powodu interwencji ustawodawcy sąd orzekający nie może już stwierdzić nieważności umowy o kredyt denominowany lub indeksowany do waluty obcej, ponieważ interwencja ta położyła kres sytuacji, która stanowiła podstawę nieważności, co skutkuje ważnością umowy, a w konsekwencji konsument ma nadal obowiązek ponoszenia ciężaru finansowego związanego z ryzykiem walutowym. Zważywszy, iż konsument wnosząc pozew przeciwko bankowi chciał się uwolnić właśnie od tego obowiązku, byłoby sprzeczne z jego interesami, gdyby tutejszy sąd uznał przedmiotową umowę za ważną.

24. Zdaniem sądu odsyłającego jest oczywiste, że węgierski ustawodawca, uchwalając w 2014 r. całą serię ustaw, wyraźnie zmienił brzmienie umów kredytu po to, by w ten sposób wpłynąć na rozstrzygnięcia właściwych sądów w kierunku korzystnym dla banków. Sąd odsyłający zastanawia się, czy taki stan rzeczy jest zgodny w wykładnią, jaką Trybunał nadał art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13.

25. Ponadto sąd odsyłający uważa, iż orzeczenia Kúria (sądu najwyższego) wydane w interesie jednolitości wykładni przepisów prawa cywilnego, zwłaszcza orzeczenie nr 6/2013 PJE z dnia 16 grudnia 2013 r., zakazują sądowi stwierdzania nieważności umów kredytowych, takich jak umowa w sprawie rozpoznawanej w postępowaniu głównym. Sąd ten wskazuje, że przy wydawaniu tego

rodzaju orzeczeń nie jest zapewniony ani środek zaskarżenia do sądu wskazanego ustawą, ani przestrzeganie wymogów rzetelnego procesu. Mimo że postępowanie, jakie należy przeprowadzić do tych celów, nie ma kontrydiktoryjnego charakteru, w jego wyniku wydane zostaje orzeczenie wiążące dla sądów orzekających w postępowaniach kontrydiktoryjnych o charakterze sądowym i procesowym.

26. Sąd odsyłający odnosi się w tym kontekście do pkt 69–75 opinii w sprawie ustawy nr CLXII z 2011 r. o statusie prawnym i wynagrodzeniach sędziów oraz ustawy nr CLXI z 2011 r. o organizacji i administracji sądów węgierskich, wydanej przez Komisję Wenecką na 90. sesji plenarnej (Wenecja, 16–17 marca 2012 r.), z których wynika, że orzeczenia wydawane na Węgrzech w tzw. trybie „ujednolicania” budzą kontrowersje z punktu widzenia praw podstawowych.

27. W takich właśnie okolicznościach Budai Központi Kerületi Bíróság (centralny sąd rejonowy w Budzie, Węgry) postanowił zawiesić postępowanie i przedstawić Trybunałowi następujące pytania:

- „1) Czy pkt 3 [sentencji] wyroku [z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282)] należy rozumieć w ten sposób, że sąd krajowy może usunąć skutki nieważności warunku umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem również wtedy, gdy pozostawienie umowy w mocy jest sprzeczne z interesami ekonomicznymi konsumenta?
- 2) Czy pozostaje w zgodzie z kompetencją przyznaną Unii Europejskiej w celu zapewnienia wysokiego poziomu ochrony konsumentów, a także z zasadami podstawowymi prawa Unii: równości wobec prawa, niedyskryminacji, skutecznego środka prawnego przed sądem oraz rzetelnego procesu, sytuacja gdy parlament państwa członkowskiego zmienia ustawą umowy prawa prywatnego należące do analogicznych kategorii, zawarte między przedsiębiorcą a konsumentem?

W razie odpowiedzi twierdzącej na poprzednie pytanie, czy pozostaje w zgodzie z kompetencją przyznaną Unii Europejskiej w celu zapewnienia wysokiego poziomu ochrony konsumentów, a także z zasadami podstawowymi prawa Unii: równości wobec prawa, niedyskryminacji, skutecznego środka prawnego przed sądem oraz rzetelnego procesu, sytuacja, gdy parlament państwa członkowskiego zmienia ustawą różne części umów kredytu denominowanego lub indeksowanego do waluty obcej w celu ochrony konsumentów, wywołując jednak skutek sprzeczny ze słusznymi interesami ochrony konsumentów, w zakresie w jakim umowa kredytu pozostaje w następstwie zmian ważna i konsument musi nadal ponosić ciężar wynikający z ryzyka walutowego?

- 3) W kontekście umów zawieranych między przedsiębiorcą a konsumentem, czy pozostaje w zgodzie z kompetencją przyznaną Unii w celu zapewnienia wysokiego poziomu ochrony konsumentów, a także z zasadami podstawowymi prawa Unii: skutecznego środka prawnego przed sądem oraz rzetelnego procesu w każdej kwestii prawa cywilnego, sytuacja, gdy rada ds. ujednolicania wykładni najwyższej instancji sądowej państwa członkowskiego wpływa – poprzez »orzeczenia wydawane w interesie jednolitej wykładni przepisów prawa« – na orzecznictwo sądu rozpoznającego sprawę?

W przypadku udzielenia na poprzednie pytanie odpowiedzi twierdzącej: czy pozostaje w zgodzie z kompetencją przyznaną Unii w celu zapewnienia wysokiego poziomu ochrony konsumentów, a także z zasadami podstawowymi prawa Unii: skutecznego środka prawnego przed sądem oraz rzetelnego procesu w każdej kwestii prawa cywilnego, sytuacja, gdy rada ds. ujednolicania wykładni najwyższej instancji sądowej państwa członkowskiego wpływa – poprzez »orzeczenia wydawane w interesie jednolitej wykładni przepisów prawa« – na orzecznictwo sądu rozpoznającego sprawę, jeżeli sędziowie będący członkami rady ds. ujednolicania wykładni nie są powoływani w sposób przejrzysty według z góry określonych reguł, postępowanie przed rzeczoną radą nie jest jawne i nie można dowiedzieć się a posteriori, jak przebiegało postępowanie, tzn. z jakich korzystano ekspertyz lub prac doktryny, ani jak głosowali poszczególni członkowie (zdanie zgodne czy zdanie odrębne)?”.

Analiza

Uwagi wstępne

28. Ponieważ niniejsza sprawa stanowi niejako dalszy ciąg spraw⁴ rozpoznawanych przez Trybunał w związku z przesłankami stosowania dyrektywy 93/13 w szczególnym kontekście umów o kredyt walutowy zawieranych na dużą skalę na Węgrzech, uważam za celowe przedstawienie, tytułem wstępu, w jaki kontekst legislacyjny i orzecznicy wpisuje się ta sprawa.

29. Należy również – w dalszym ciągu tytułem wprowadzenia – zająć stanowisko w kwestii, czy sąd odsyłający poprzez te pytania w rzeczywistości nie zamierza podważyć ważności postanowień umownych, które odzwierciedlają bezwzględnie obowiązujące przepisy ustaw lub aktów wykonawczych, tj. klauzul, które zgodnie z art. 1 ust. 2 tej dyrektywy nie podlegają jej przepisom, czy też postanowień dotyczących głównego przedmiotu umowy w rozumieniu art. 4 ust. 2 tej samej dyrektywy.

Omówienie właściwego kontekstu legislacyjnego i orzeczniczego

30. Należy przypomnieć, że przepisy krajowe kwestionowane w ramach niniejszego odesłania prejudycjalnego są następstwem wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282).

31. W moim przekonaniu na podstawie tego wyroku można wyciągnąć dwa ważne wnioski.

32. Po pierwsze, Trybunał orzekł, że wyrażenie „określenie głównego przedmiotu umowy” niekoniecznie musi obejmować wprowadzony do zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem umowy kredytu denominowanego w walucie obcej warunek, który nie był przedmiotem indywidualnych negocjacji, taki jak rozpatrywany w postępowaniu głównym, a który nazwałbym klauzulą „*spreadu walutowego*”. W konsekwencji taka klauzula może być uznana za nieuczciwą, a zatem można odstąpić od jej stosowania.

33. Po drugie, wbrew podstawowej zasadzie, zgodnie z którą sąd rozpoznający sprawę nie może ingerować przez modyfikowanie treści lub zastępowanie spornych klauzul⁵, Trybunał orzekł, iż art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że w sytuacji, takiej jak w sprawie rozpoznawanej w postępowaniu głównym, w której umowa zawarta między przedsiębiorcą a konsumentem po usunięciu nieuczciwego warunku nie mogłaby dalej obowiązywać, co narażałoby konsumenta na szczególnie uciążliwe konsekwencje, przepis ten nie sprzeciwia się przepisowi prawa krajowego umożliwiającemu sądowi krajowemu zarządzenie skutkiem nieważności tego warunku poprzez zastąpienie go przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym.

4 Mam tu na myśli zwłaszcza sprawy, w których zapadły wyroki: z dnia 31 maja 2018 r., Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367), oraz ostatnio z dnia 20 września 2018 r., OTP Bank i OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750), w których to sprawach kwestionowano właśnie węgierskie ustawy z 2014 r.

5 Zobacz w szczególności wyroki: z dnia 21 stycznia 2015 r., Unicaja Banco i Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 i C-487/13, EU:C:2015:21, pkt 28 i przytoczone tam orzecznictwo); z dnia 26 stycznia 2017 r., Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, pkt 71 i przytoczone tam orzecznictwo).

34. W celu wyjaśnienia oraz wypracowania trwałego rozwiązania w ramach licznych postępowań wszczętych przez konsumentów ustawodawca węgierski poprzez uchwalenie ustaw DH 1, DH 2 i DH 3 w oparciu o zasady określone przez Kúria (sąd najwyższy) w orzeczeniu nr 2/2014 PJE, wydanym w interesie jednolitości wykładni przepisów prawa cywilnego⁶, wprowadził pewne zmiany w przepisach krajowych obowiązujących wcześniej w dziedzinie umów kredytowych. Ustawy te miały na celu uwzględnienie licznych wątpliwości, jakie wyrażały węgierskie sądy w związku z badaniem warunków zawartych w umowach kredytu denominowanych w walucie obcej.

35. O ile wydanie nowych ustaw jako takie nie wynikało więc z wymogów orzecznictwa Trybunału, o tyle jego uzasadnieniem była wola uproszczenia i przyspieszenia rozstrzygnięcia tego rodzaju sporów⁷.

36. Owe przepisy ustawowe przewidują usunięcie z umów kredytu denominowanego lub indeksowanego kursem walut obcych postanowień, które do tej pory pozwalały instytucji kredytowej na ustalanie własnych kursów kupna i sprzedaży waluty. Nakładają ponadto obowiązek zastąpienia takiego zapisu ze skutkiem wstecznym postanowieniem, które przewiduje stosowanie urzędowego kursu wymiany danej waluty, ustalonego przez węgierski bank narodowy.

37. Krótko rzecz ujmując, ustawodawca węgierski rozwiązał więc problemy wynikłe z praktyki stosowania *spreadu walutowego*, uznając za nieważne odpowiednie postanowienia umowne i zmieniając je w drodze ustawy.

38. Należy wyraźnie rozróżnić omawiane postanowienia w tego rodzaju umowach oraz klauzule, które stanowią, że kredyt ma być spłacony w określonej walucie. Te ostatnie w sposób nieunikniony pociągają za sobą ryzyko związane z kursem wymiany i co do zasady stanowią kluczowy element tych umów, a w związku z tym mogą się odnosić do ich głównego przedmiotu⁸.

39. To właśnie zostało potwierdzone w sprawie, w której zapadł wyrok z dnia 20 września 2017 r., Andriuc i in. (C-186/16, EU:C:2017:703).

40. W tym ostatnim wyroku, który zapadł w następstwie wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożonego przez Curtea de Apel Oradea (sąd apelacyjny w Oradei, Rumunia), Trybunał jasno wskazał, że pojęcie „głównego przedmiotu umowy” w rozumieniu art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 obejmuje warunek umowny, taki jak ten rozpatrywany w postępowaniu głównym, ujęty w umowie kredytu denominowanego w walucie obcej, który nie był indywidualnie negocjowany i na mocy którego kredyt należy spłacić w tej samej walucie obcej co waluta, w której został on zaciągnięty, w wypadku gdy warunek ten określa podstawowe świadczenie charakteryzujące tę umowę. W konsekwencji warunku tego nie można uznać za nieuczciwy, o ile jest on wyrażony prostym i zrozumiałym językiem⁹.

41. Wracając do sprawy rozpoznawanej w postępowaniu głównym, okazuje się, że zgodność nowych węgierskich przepisów ustawowych z dyrektywą 93/13 była jeszcze kwestionowana przy okazji kolejnych odesłań prejudycjalnych.

⁶ *Magyar Közlöny* 2014/91, s. 10975.

⁷ Zobacz w szczególności w tym względzie moją opinię w sprawie Sziber (C-483/16, EU:C:2018:9, pkt 52, 53).

⁸ Zobacz podobnie moją opinię w sprawie Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:85, pkt 60–65). Należy podkreślić, iż w orzeczeniu nr 2/2014 PJE Kúria (sąd najwyższy) orzekł, że „postanowienie zawarte w umowie kredytu konsumenckiego denominowanego lub indeksowanego do waluty zagranicznej, zgodnie z którym to postanowieniem ryzyko kursowe obciąża konsumenta bez żadnych ograniczeń w zamian za korzystniejsze oprocentowanie, zalicza się do postanowień określających główny przedmiot umowy i których nieuczciwy charakter, co do zasady, nie może być badany. Postanowienie to można badać i stwierdzić, że jest ono nieuczciwe tylko, jeżeli w momencie zawierania umowy – biorąc pod uwagę treść umowy oraz informacje otrzymane od instytucji finansowej – treść tego postanowienia nie była ani jasna, ani zrozumiała dla właściwie poinformowanego oraz dostatecznie uważnego i rozsądnego przeciętnego konsumenta. Postanowienia umowne dotyczące ryzyka kursowego mają nieuczciwy charakter, a zatem umowa jest nieważna w całości lub w części w sytuacji, gdy konsument ze względu na niewystarczające lub otrzymane z opóźnieniem informacje ma uzasadnione podstawy, by sądzić, że ryzyko kursowe nie jest rzeczywiste lub obciąża go w ograniczony sposób”.

⁹ Zobacz wyrok z dnia 20 września 2017 r., Andriuc i in. (C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 41).

42. W szczególności w sprawie, w wyniku której zapadł wyrok z dnia 31 maja 2018 r., Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367), Trybunał był pytany między innymi, czy art. 7 dyrektywy 93/13 sprzeciwia się co do zasady uregulowaniu krajowemu przyjętemu w następstwie wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), przewidującemu szczególne wymogi proceduralne dla pozwów wnoszonych przez konsumentów, którzy zawarli umowy kredytu denominowane w walucie obcej zawierające warunek ustanawiający różnicę pomiędzy kursem wymiany mającym zastosowanie do uruchomienia kredytu i kursem wymiany mającym zastosowanie do jego zwrotu lub warunek ustanawiający opcję jednostronnej zmiany pozwalającą kredytodawcy na zwiększenie odsetek, opłat i kosztów.

43. Trybunał udzielił odpowiedzi przeczącej, uściślając, że sporne uregulowanie nie było sprzeczne z art. 7 dyrektywy 93/13, „o ile stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunków zawartych w takiej umowie zezwala na przywrócenie sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej konsument znajdowałby się w braku takich nieuczciwych warunków.”¹⁰ Należy zaznaczyć, że Trybunał zwrócił uwagę na okoliczność, iż węgierski ustawodawca, przyjmując w szczególności ustawę DH 1 i DH 2, dążył nie tylko do ułatwienia stwierdzenia nieuczciwego charakteru postanowień w umowach denominowanych w walucie obcej przewidujących różnicę kursu wymiany, lecz także do skrócenia i uproszczenia postępowania toczącego się przed sądami węgierskimi¹¹.

44. Wprawdzie – jak wynika z brzmienia art. 3 ust. 1 i art. 4 ust. 1 ustawy DH 1 – ustawodawca węgierski zamierzał zakwalifikować jako nieuczciwe tylko dwa rodzaje warunków zawartych w większości umów kredytu denominowanego lub indeksowanego do waluty obcej, zawieranych pomiędzy konsumentami a przedsiębiorcami: jeden – dotyczący spreadu walutowego i drugi – zawierający opcję jednostronnej zmiany¹², niemniej jednak sądy krajowe są wciąż uprawnione do badania ewentualnie nieuczciwego charakteru innych klauzul zawartych w spornych umowach, włącznie z tymi, które określają główny przedmiot umowy, w przypadku gdy uważa się, że nie zostały sporządzone prostym i zrozumiałym językiem.

45. Trybunał potwierdził swoją ocenę ważności przepisów prawa węgierskiego w niedawno wydanym wyroku z dnia 20 września 2018 r., OTP Bank i OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750), uściślając ponadto, że art. 4 dyrektywy 93/13 wymaga, aby prosty i zrozumiały język warunków umowy podlegał ocenie z odniesieniem, w momencie zawarcia umowy, do wszelkich okoliczności związanych z zawarciem umowy, a także do wszystkich pozostałych warunków umowy, niezależnie od okoliczności, że niektóre z tych warunków zostały uznane za nieuczciwe lub istnieje w stosunku do nich domniemanie nieuczciwości i mogą później z tego względu zostać uznane za nieważne przez ustawodawcę krajowego¹³.

46. Ta seria wyroków potwierdza, że o ile stwierdzenie nieuczciwego charakteru i nieważności nieuczciwych warunków jest absolutnie konieczne, o tyle sąd orzekający nie jest uprawniony do stwierdzenia nieważności całej umowy kredytu denominowanego lub indeksowanego kursem waluty obcej. Innymi słowy, sąd orzekający, który ma stwierdzić, że klauzula dotycząca spreadu walutowego jest nieuczciwa i w związku z tym powinien odstąpić od jej stosowania ewentualnie na rzecz przepisu o charakterze dyspozytywnym, nie może równocześnie podważać istotnych postanowień umownych dotyczących ryzyka walutowego.

47. Moim zdaniem właśnie tę konkluzję zamierza w istocie podważyć sąd odsyłający w niniejszej sprawie. W dalszej części wróćę jeszcze do tej kwestii.

¹⁰ Zobacz wyrok z dnia 31 maja 2018 r., Sziber (C 483/16, EU:C:2018:367, pkt 55).

¹¹ Zobacz wyrok z dnia 31 maja 2018 r., Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367, pkt 45).

¹² Zobacz wyrok z dnia 31 maja 2018 r., Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367, pkt 44).

¹³ Zobacz wyrok z dnia 20 września 2018 r., OTP Bank i OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750, pkt 83).

Istnienie przepisów bezwzględnie obowiązujących w rozumieniu art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13

48. Mimo że kwestia ta nie była specjalnie poruszana w postanowieniu odsyłającym, należy ustalić, czy sporne ustawodawstwo, na które składają się głównie ustawy DH 1, DH 2 i DH 3, wchodzi w zakres art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13 lub czy ustawy te powinny raczej być traktowane jako środki, jakie państwa członkowskie mają prawo podejmować w celu zapewnienia przestrzegania tej dyrektywy.

49. Należy zaznaczyć, że niniejszą sprawę oraz sprawę, w wyniku której zapadł wyrok z dnia 20 września 2018 r., OTP Bank i OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750) łączy to, iż obydwie mają związek ze skutkami omawianego ustawodawstwa obejmującego ustawy DH 1–DH 3.

50. Otóż w sprawie, w wyniku której zapadł wyrok z dnia 20 września 2018 r., OTP Bank i OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750), chodziło o ustalenie, w jakim stopniu postanowienia umowne dotyczące ryzyka kursowego, które stały się integralną częścią umowy na skutek interwencji węgierskiego ustawodawcy, mogą wchodzić w zakres stosowania art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13. W niniejszej sprawie należy ustalić, czy jest zgodne z dyrektywą 93/13 to, że ustawodawstwo państwa członkowskiego unieważnia i zmienia nieuczciwe warunki w celu powstrzymania bardzo rozpowszechnionych nieuczciwych praktyk stosowanych przez banki, nie unieważniając jednak zawierających je umów kredytowych z tą konsekwencją, że ryzyko walutowe nadal obciąża konsumenta. Istnieje zatem wyraźny związek pomiędzy zagadnieniami podniesionymi w każdej z tych spraw.

51. Podobnie pojawia się również pytanie, czy art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13 znajduje tu zastosowanie.

52. W świetle wniosków płynących z wyroku z dnia 20 września 2018 r., OTP Bank i OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750) (wynikających z odpowiedzi na drugie pytanie prejudycjalne) jestem zdania, że należy tu wykluczyć stosowanie art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13.

53. Jak stwierdził Trybunał w pkt 50 wyżej wymienionego wyroku, w tym przypadku istnienie ryzyka kursowego wynika z samego charakteru spornej umowy kredytu. Jednakże, według informacji przekazanych przez sąd odsyłający, utrzymanie tego ryzyka kursowego wynika również, przynajmniej po części, ze stosowania art. 3 ust. 2 ustawy DH 1 w związku z art. 10 ustawy DH 3, ponieważ te przepisy prawa krajowego zawierają zmianę obowiązujących umów z mocy prawa, polegającą na zastąpieniu kursu wymiany waluty, w której jest denominowany kredyt, kursem urzędowym, ustalonym przez narodowy bank Węgier.

54. Tymczasem, jeśli chodzi konkretnie o zastąpienie, na podstawie art. 3 ust. 2 ustawy DH 1 oraz art. 10 ustawy DH 3, klauzuli dotyczącej spreadu walutowego postanowieniem o stosowaniu przez strony umowy obowiązującego w dniu zapadalności kursu wymiany ustalonego przez narodowy bank węgierski, ustawodawca krajowy zamierzał określić niektóre przesłanki dotyczące obowiązków zawartych w umowach o kredyt wyrażony w walutach obcych (zob. pkt 62 wyroku z dnia 20 września 2018 r., OTP Bank i OTP Faktoring, C-51/17, EU:C:2018:750). Postanowienia umowne, które odzwierciedlają bezwzględnie obowiązujące przepisy ustawowe, nie mogą zatem wchodzić w zakres stosowania dyrektywy (zob. pkt 64 tego wyroku).

55. Jednakże powyższe stwierdzenie nie dotyczy innych postanowień umownych, a zwłaszcza tych określających ryzyko kursowe (pkt 65 tego samego wyroku). W ocenie Trybunału zmiany w art. 3 ust. 2 ustawy DH 1 oraz w art. 10 ustawy DH 3 nie miały na celu uregulowania wszystkich kwestii dotyczących ryzyka kursowego.

56. W konsekwencji art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13 nie znajduje zastosowania do postanowień innych niż postanowienia dotyczące *spreadu walutowego*.

57. Zatem w odniesieniu do sprawy rozpoznawanej w postępowaniu głównym wynika stąd, że skoro nie można z góry wykluczyć, iż kwestia związana ze stosowaniem postanowień umownych określających ryzyko walutowe jest wciąż nierozwiązana i rzeczywiście wchodzi w zakres stosowania dyrektywy 93/13, należy udzielić odpowiedzi na pytania zadane przez sąd odsyłający.

W przedmiocie pytania pierwszego

58. Poprzez pytanie pierwsze sąd odsyłający w istocie zamierza dowiedzieć się od Trybunału, czy istnieje możliwość, żeby sąd – w szczególności ze względu ochronę przyznaną przez dyrektywę 93/13 – stwierdził nieważność całej umowy kredytowej, której utrzymanie w mocy, według sądu, byłoby sprzeczne z interesami ekonomicznymi konsumenta.

59. Sąd odsyłający zastanawia się nad zakresem pkt 3 sentencji wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), zgodnie z którym „[a]rtykuł 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że w sytuacji takiej jak rozpatrywana w postępowaniu głównym, w której umowa zawarta między przedsiębiorcą a konsumentem nie może dalej obowiązywać po wyłączeniu z niej nieuczciwego warunku, przepis ten nie sprzeciwia się uregulowaniu krajowemu, które pozwala sądowi krajowemu zarządzić skutkiem nieważności tego warunku poprzez zastąpienie go przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym”.

60. Należy podkreślić, że w wyroku tym Trybunał przypomniał swoje orzecznictwo¹⁴, zgodnie z którym sądowi nie wolno, zwłaszcza w świetle art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, uzupełniać nieuczciwego postanowienia umownego poprzez zmianę jego treści. Sądy orzekające mają obowiązek jedynie wyłączyć stosowanie nieuczciwego postanowienia umowy, aby nie wywoływało prawnie wiążących skutków w stosunku do konsumenta.

61. Umowa powinna zatem, co do zasady, dalej obowiązywać bez jakiegokolwiek zmiany innej niż wynikająca z usunięcia nieuczciwych warunków, w zakresie w jakim zgodnie z przepisami prawa wewnętrznego pozostanie umowy w mocy jest możliwe z *prawnego punktu widzenia*.

62. Tymczasem niezależnie od okoliczności, że istnieją sytuacje, w których utrzymanie umowy w mocy jest niemożliwe z prawnego punktu widzenia, istnieją też sytuacje, w których stwierdzenie nieważności umowy wywołuje skutek odwrotny do zamierzonego z punktu widzenia celu dyrektywy 93/13, polegającego na zniechęcaniu lub odstraszeniu.

63. Właśnie z tego powodu w wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282) Trybunał złagodził zasady. W tamtym przypadku chodziło o umowę, której wykonanie stało się niemożliwe bez nieważnych postanowień umownych albo bez zastąpienia ich przepisami ustawowymi lub wykonawczymi.

64. Jak wynika z pkt 85 wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), przyjęte przez Trybunał rozwiązanie wynikało z jego woli ochrony konsumenta przed negatywnymi skutkami unieważnienia umowy przez dopuszczenie zastosowania przepisu prawa krajowego, na podstawie którego jest możliwe zastąpienie nieważnych postanowień umowy kredytu konsumenckiego przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym.

65. W trakcie formułowania swojego stanowiska Trybunał uznał za wskazane przypomnieć cel polegający na przywróceniu realnej równowagi między stronami, co istotnie oznacza uwzględnienie interesów konsumenta, nie może jednak prowadzić do zaburzenia równowagi umowy czy wręcz wyeliminowania umowy z obrotu¹⁵.

¹⁴ Zobacz orzecznictwo przytoczone w przypisie nr 5 do niniejszej opinii.

¹⁵ Zobacz podobnie wyrok z dnia 30 maja 2013 r., Jörös (C-397/11, EU:C:2013:340, pkt 46 i przytoczone tam orzecznictwo).

66. Z uważnej lektury wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), wynika jasno, że nadal obowiązuje zasada, zgodnie z którą umowa z reguły powinna pozostać w obrocie prawnym – bez jakiegokolwiek zmiany innej niż wynikająca z usunięcia postanowień umownych uznanych za nieuczciwe.

67. Usankcjonowany w tym wyroku wyjątek od powyższej zasady, który umożliwia sądowi, na podstawie przepisu prawa krajowego, zarządzenie skutkiem nieważności postanowienia umownego poprzez zastąpienie go przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym, zgodnie z tym samym wyrokiem jest uzależniony od spełnienia łącznie określonych przesłanek. Po pierwsze, takie zastąpienie powinno umożliwiać dostarczenie „rozwiązania, dzięki któremu umowa może dalej obowiązywać mimo wykreślenia [nieuczciwego warunku]” oraz „wciąż wywoływać wiążące skutki względem stron”¹⁶. Po drugie, w przypadku gdyby sąd był zobligowany unieważnić umowę w całości, rezultatem zastąpienia postanowienia umownego powinno być uniknięcie narażenia konsumenta „na szczególnie niekorzystne konsekwencje, skutkiem czego osiągnięcie skutku odstraszającego wynikającego z unieważnienia umowy byłoby zagrożone”¹⁷.

68. Tymczasem w niniejszym przypadku pytanie zadane przez sąd odsyłający opiera się na założeniu, że z ekonomicznego punktu widzenia bardziej korzystne dla konsumenta wydaje się unieważnienie przez sąd całej umowy zamiast utrzymania jej w mocy po wyłączeniu z niej wszystkich postanowień. Wynika to z tendencyjnego i błędnego odczytania pkt 3 wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282).

69. Jak podkreślił Trybunał w wyżej wymienionym wyroku, unieważnienie umowy kredytowej w całości co do zasady skutkuje postawieniem pozostałej do spłaty kwoty kredytu w stan natychmiastowej wymagalności, co może przekraczać możliwości finansowe konsumenta, i z tego względu penalizuje raczej tego ostatniego niż kredytodawcę, który nie zostanie przez to zniechęcony do wprowadzania takich warunków w proponowanych przez siebie umowach¹⁸.

70. Należy zatem stwierdzić, że w niniejszym przypadku sąd odsyłający usiłuje wykorzystać wyrok z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), w celu uzasadnienia rozwiązania sprzecznego z rozwiązaniem przyjętym w tymże wyroku, a mianowicie całkowitego unieważnienia umowy.

71. Jeśli się przyjrzeć dokładniej, wydaje się, iż sąd odsyłający za niekorzystny dla konsumenta uważa fakt, że w przypadku utrzymania w mocy umów dzięki zastosowaniu przez sąd krajowy rozpoznający sprawę przepisów ustawowych o charakterze dyspozytywnym straty wynikające z *ryzyka walutowego* nadal obciążają konsumenta.

72. Taki sposób widzenia stanowi jednak uproszczenie i nie uwzględnia wszystkich interesów ekonomicznych konsumenta. Koszty wynikające z ryzyka walutowego nie mogą bowiem być oceniane w sposób wyizolowany, ponieważ ekonomiczne korzyści i ciężary wpływające z całości umowy można analizować tylko w świetle wszystkich okoliczności jej zawarcia.

73. W tym aspekcie wydaje mi się ważne przypomnieć, że oceny nieuczciwego charakteru danego postanowienia umownego – a w związku z tym kwestii, czy takie postanowienie tworzy ze szkodą dla konsumenta „znaczącą nierównowagę” praw i obowiązków stron wynikających z umowy w rozumieniu art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 – należy dokonywać w odniesieniu *do momentu zawarcia danej umowy*

16 Wyrok z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 81).

17 Wyrok z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 83).

18 Zobacz wyrok z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 84).

z uwzględnieniem ogółu okoliczności, które mogły być znane przedsiębiorcy w owym momencie i mogły mieć wpływ na późniejsze wykonanie tej umowy¹⁹. Ocena ta nie może w żadnym razie zależeć od zdarzeń, które wystąpią po zawarciu umowy i są niezależne od woli stron, takich jak zmiana kursu wymiany²⁰.

74. Ponadto nawet jeśli przyjąć, że można skutecznie utrzymywać – co nie ma miejsca w tym przypadku – że całkowite unieważnienie spornej umowy kredytowej ze względu na wyeliminowanie ryzyka walutowego, jakie za sobą pociąga, może być korzystne dla interesów ekonomicznych konsumentów, to należy przypomnieć, iż ta okoliczność sama w sobie nie jest decydująca i nie może uzasadniać, rzekomo w celu zapewnienia skuteczności ochrony przyznanej przez dyrektywę 93/13, unieważnienia umowy kredytowej w całości.

75. Jak Trybunał miał już okazję podkreślić, cel zamierzony przez prawodawcę Unii w ramach dyrektywy 93/13 polega na przywróceniu równowagi pomiędzy stronami umowy przy jednoczesnym co do zasady utrzymaniu w mocy całej umowy, a nie na wyeliminowaniu z obrotu wszystkich umów zawierających nieuczciwe warunki.

76. Jeśli chodzi o kryteria umożliwiające dokonanie oceny tego, czy umowa może rzeczywiście nadal obowiązywać po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków, należy podnieść, że zarówno brzmienie art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, jak i wymogi pewności prawa przy prowadzeniu działalności gospodarczej przemawiają za przyjęciem przy wykładni tego przepisu podejścia obiektywnego, w ramach którego sytuacja jednej ze stron umowy – w niniejszym przypadku konsumenta – nie może zostać uznana za decydujące kryterium rozstrzygające o dalszym losie umowy.

77. Wykładni dyrektywy 93/13 nie można zatem dokonywać w ten sposób, że przy ocenie kwestii, czy zawierająca jeden lub więcej nieuczciwych warunków umowa może nadal obowiązywać po wyłączeniu z niej tych warunków, sąd rozpatrujący spór mógłby przyjąć jako podstawę rozstrzygnięcia jedynie to, iż unieważnienie owej umowy w całości byłoby ewentualnie bardziej korzystne dla konsumenta²¹.

78. Wprawdzie dyrektywa 93/13, która dokonuje harmonizacji jedynie na minimalnym poziomie, nie sprzeciwia się, aby państwo członkowskie – nie naruszając prawa Unii – postanowiło, że umowa zawarta przez przedsiębiorcę z konsumentem, zawierająca jeden lub więcej nieuczciwych warunków, jest nieważna w całości, jeśli się okaże, że zapewnia to lepszą ochronę konsumenta, należy jednak zaznaczyć, iż węgierskie ustawy z 2014 r. dotyczące kredytów walutowych nie mają na celu usunięcia z obrotu prawnego umów, których dotyczą, lecz ich utrzymanie w mocy w sposób zapewniający zgodność z wykładnią przyjętą w orzecznictwie Trybunału.

79. W tym względzie należy podkreślić, że możliwość zastępowania postanowień umownych przez sąd krajowy powinna być ograniczona, w przeciwnym razie może to zagrozić długoterminowemu celowi przypomnianemu w art. 7 dyrektywy 93/13, który polega na zniechęceniu przedsiębiorców do umieszczania w umowach nieuczciwych postanowień²².

19 Zobacz wyrok z dnia 20 września 2017 r., Andriuc i in. (C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 58).

20 Zobacz opinię przedstawioną przeze mnie w sprawie Andriuc i in. (C-186/16, EU:C:2017:313, pkt 85, 86).

21 Zobacz w szczególności wyrok z dnia 15 marca 2012 r., Pereničová i Perenič (C-453/10, EU:C:2012:144, pkt 31–33).

22 Zobacz w szczególności wyrok z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 79, 84). Zobacz zwłaszcza w odniesieniu do możliwości ograniczenia w czasie skutków restytucyjnych wynikających ze stwierdzenia przez sąd nieuczciwego charakteru postanowienia umowy zawartej z konsumentem wyłącznie do kwot nienależnie zapłaconych na podstawie takiej klauzuli po ogłoszeniu orzeczenia sądu, wyrok z dnia 21 grudnia 2016 r., Gutiérrez Naranjo i in. (C-154/15, C-307/15 i C-308/15, EU:C:2016:980, pkt 63–73).

80. Tymczasem, gdyby sąd krajowy mógł zmieniać treść nieuczciwych warunków, takie uprawnienie rzeczywiście mogłoby zagrażać realizacji tego celu. Uprawnienie to przyczyniłoby się bowiem do wyeliminowania zniechęcającego skutku, jaki wywiera na przedsiębiorców sama bezskuteczność nieuczciwych postanowień w stosunku do konsumentów, ponieważ używanie takich klauzul byłoby nadal dla nich atrakcyjne, skoro wiedzieliby, że nawet jeśli zostaną one unieważnione, to umowa może zostać uzupełniona w niezbędnym zakresie przez sąd krajowy w sposób zabezpieczający interes tych przedsiębiorców²³.

81. Mając na uwadze całość powyższych wywodów, należy odpowiedzieć na pierwsze pytanie prejudycjalne, iż dyrektywę 93/13 należy interpretować w ten sposób, że nie sprzeciwia się ona przepisowi prawa krajowego, który – w razie częściowej nieważności umowy zawartej z konsumentem, wynikającej z nieuczciwego charakteru jednego z jej postanowień – dąży do utrzymania w mocy umowy, co do zasady, z wyłączeniem nieuczciwego postanowienia. Sąd orzekający nie może zatem usunąć skutków nieważności warunku umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem tylko z tego powodu, że pozostawienie umowy w mocy jest rzekomo sprzeczne z interesami ekonomicznymi konsumenta.

W przedmiocie pytania drugiego

82. Jak się wydaje, pytanie drugie należy rozumieć w ten sposób, że co do istoty ma ono na celu ustalenie, czy uchwalenie węgierskich ustaw z 2014 r., które zmieniają w drodze ustawy niektóre postanowienia umowne, jest zgodne z przepisami dyrektywy 93/13.

83. W tym względzie wystarczy przypomnieć – kontynuując wywody poprzedzające – że skoro art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, między innymi w trosce o pewność prawa, dąży do pozostawienia w obrocie prawnym umów o kredyt konsumencki, jeżeli wyłączenie postanowień uznanych za nieuczciwe jeszcze na to pozwala z prawnego punktu widzenia, to właśnie – wprost przeciwnie – nic nie powinno stać na przeszkodzie, aby sąd unieważnił pewne nieuczciwe postanowienia umowne, ale nie unieważniał zawierających je umów.

84. Podobnie nic nie powinno stać na przeszkodzie, aby ustawodawca unieważnił pewne nieuczciwe warunki umowne w drodze ustaw mających na celu ukrócenie bardzo rozpowszechnionych, nieuczciwych praktyk bankowych, ale bez unieważnienia zawierających je umów.

85. W niniejszym przypadku okazuje się, że węgierski ustawodawca postanowił – poprzez przyjęcie ustaw od DH 1 do DH 3 – określić ramy prawne do celów usuwania nieuczciwych warunków z umów kredytu walutowego, które to umowy były szeroko rozpowszechnione na Węgrzech i były też przedmiotem licznych sporów toczonych przed sądami węgierskimi.

86. Mamy tu do czynienia z działaniem, jakie państwa członkowskie mogą podejmować w celu – jak wskazuje art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z motywem 24 tejże dyrektywy – powstrzymania stosowania nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami²⁴.

87. Pozostaje ustalić, czy te przepisy prawa krajowego nie naruszają zasady skuteczności, to znaczy czy nie powodują, że wykonywanie praw przyznanych konsumentom przez prawo Unii staje się praktycznie niemożliwe lub nadmiernie utrudnione.

²³ Zobacz wyrok z dnia 21 stycznia 2015 r., Unicaja Banco i Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 i C-487/13, EU:C:2015:21, pkt 31).

²⁴ Zobacz w szczególności wyrok z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 78 i przytoczone tam orzecznictwo).

88. W tym względzie należy zaznaczyć, że ustawa DH 1 została przyjęta po to, by wiążący charakter zasad sformułowanych w orzeczeniu nr 2/2014 PJE nie ograniczał się do sądów, lecz żeby mogły one także być stosowane bezpośrednio²⁵. W tym kontekście, jak wynika z pkt 4 uzasadnienia²⁶ ustawy DH 1, ustawodawca zamierzał uwzględnić orzecznictwo Trybunału, a zwłaszcza pkt 3 sentencji wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282).

89. Z brzmienia ustawy DH 1 wynika, że dotyczy ona tylko konsekwencji stosowania innych kursów wymiany waluty w odniesieniu do wszystkich obowiązków zapłaty z tytułu umowy kredytowej ciążących na konsumentach, a innych w odniesieniu do uruchomienia środków. Przepis ustawy wywołuje skutki prawne wyłącznie w stosunku do takiego nieuczciwego warunku, zatem w żaden sposób nie pozbawia konsumenta możliwości powoływania się na nieważność związaną z rzekomo nieuczciwym charakterem danego postanowienia umowy z innych powodów. Dzieje się tak również w sytuacji, gdy postanowienie umowne dotyczy tych samych obowiązków po stronie konsumenta, ale nie chodzi o stosowanie różnych kursów wymiany, lecz innych przyczyn, pod warunkiem że mogą one być powoływane zgodnie z definicją zawartą w art. 3 dyrektywy 93/13.

90. Skądinąd brak możliwości badania postanowień określających ryzyko walutowe pod kątem ich nieuczciwego charakteru jest niezależny od przyjęcia tej ustawy ani od poprzedzających ją orzeczeń Kúria (sądu najwyższego), wydanych w celu zapewnienia wykładni zgodnej. Tym, co stoi na przeszkodzie takiemu badaniu, jest okoliczność, że tego rodzaju postanowienia umowne wchodzą w zakres definicji głównego przedmiotu umowy, który co do zasady nie podlega ocenie pod względem nieuczciwego charakteru, o ile został on wyrażony prostym i zrozumiałym językiem²⁷.

91. Co się tyczy ustaw DH 2 i DH 3, to nie koncentrują się one bardziej na kwestii postanowień umownych określających ryzyko walutowe.

92. Jeśli chodzi o ustawę DH 2, to zawiera ona szczegółowe przepisy techniczne związane z ustawą DH 1, mające zapewnić przejrzystość rozliczenia zarówno dla konsumentów, jak i dla banków. Ustawa ta określa ogólne zasady prawa cywilnego regulujące rozliczenie; przepisy szczegółowe znajdują się w akcie niższego rzędu, tj. w rozporządzeniu MNB (rozporządzenie w sprawie narodowego banku węgierskiego).

93. Z kolei ustawa DH 3, która zamyka listę aktów ustawowych związanych z kredytami walutowymi, nakłada obowiązek przewalutowania na HUF salda kredytów wyrażonych w walutach obcych i eliminuje w związku z tym ryzyko walutowe, jednostronnie przeniesione na kredytobiorców w umowach kredytu hipotecznego zawieranych z osobami prywatnymi. Ustawa w sprawie przewalutowania określa warunki techniczne i prawne przeliczenia na HUF, tryby postępowania, przesłanki oraz przekształcanie umów kredytu konsumenckiego, których dotyczy przewalutowanie na HUF.

25 Zobacz pkt 1 uzasadnienia, zgodnie z którym w szczególności „[u]stawa nadaje wykładni prawa dokonanej przez Kúria (sąd najwyższy) charakter ogólny i skuteczny wobec wszystkich. Ustawa nie tworzy nowych norm prawa materialnego ani nie ustala nowych zasad mających zastosowanie do umów kredytu, pożyczki i leasingu finansowego, lecz ogranicza się do wprowadzenia do prawa stanowionego wykładni prawa dokonanej przez Kúria. To pozwala dużej liczbie konsumentów na uniknięcie długich i kosztownych procesów, które byłyby obciążeniem również dla systemu sądownictwa”.

26 W punkcie tym wskazano między innymi, że „[p]rzy ustalaniu konsekwencji prawnych, jakie należy wyciągnąć z orzeczenia nr 2/2014 PJE wydanego przez Kúria (sąd najwyższy), ustawa uwzględniła przepisy prawa Unii, zwłaszcza przepisy dyrektywy 93/13 w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich. Ustawa uwzględniła orzecznictwo Trybunału właściwego w przedmiocie wykładni dyrektywy 93/13, a w szczególności zasady sformułowane w wyroku [z dnia 14 czerwca 2012 r.,] Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349), oraz w wyroku [z dnia 30 kwietnia 2014 r.,] Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282). Zgodnie z orzecznictwem Trybunału ustawa dąży do utrzymania w mocy zawartych umów przy równoczesnym wyłączeniu nieuczciwych warunków. Takie podejście jest zgodne również z jedną z podstawowych zasad prawa cywilnego, tj. zasadą pacta sunt servanda (tzw. zasada świętości umów). Ustawa ogranicza się do zmiany treści istniejących umów w granicach tego, co konieczne w celu uniknięcia sytuacji, gdy po wyłączeniu nieuczciwych warunków umowy nie będą mogły pozostać w obrocie prawnym. To spowodowałoby bowiem nieważność umowy w całości, co byłoby sprzeczne także z interesami kredytobiorców. Z tego powodu na wypadek częściowej nieważności ustawa wprowadza przepisy o charakterze dyspozytywnym, które stają się integralną częścią umów, zastępując nieuczciwe postanowienia umowne”.

27 Zobacz stanowisko Kúria (sądu najwyższego) w tym zakresie przytoczone w przypisie nr 8.

94. Prawdą jest, że ustawa w sprawie przewalutowania wychodzi od stwierdzenia sformułowanego w orzeczeniu nr 2/2014 PJE, zgodnie z którym w przypadku ważnych umów ryzyko walutowe obciąża kredytobiorcę, a nieuczciwy charakter tych warunków nie może być podnoszony przed sądem, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w orzeczeniu ujednocającym oraz w świetle kryteriów tam określonych.

95. Wobec czego niezależnie od tego aspektu dodatkowo ustawa stara się ograniczyć na przyszłość wahania kursów walutowych i zminimalizować ich skutki.

96. Innymi słowy, logika leżąca u podstaw ustawy zasada się właśnie na przyznaniu pomocy konsumentom w drodze interwencji ustawodawczej, aby umożliwić im spłatę zaciągniętych kredytów pomimo faktu, że art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 nie pozwala na badanie nieuczciwego charakteru postanowienia dotyczącego ryzyka walutowego jako istotnego elementu określenia głównego przedmiotu umowy.

97. Podsumowując, jestem zdania, że przepisy dyrektywy 93/13 nie stoją na przeszkodzie przyjęciu przepisów krajowych, takich jak te będące przedmiotem sprawy rozpoznawanej w postępowaniu głównym, w zakresie, w jakim w trosce o zapewnienia bezpieczeństwa prawnego i jasności przepisy te dążą do wyciągnięcia konsekwencji ze wskazówek interpretacyjnych Trybunału.

98. Proponuję zatem, aby na pytanie drugie odpowiedzieć, że dyrektywa 93/13 nie sprzeciwia się temu, aby państwo członkowskie w celu zapewnienia bezpieczeństwa prawnego oraz ochrony konsumentów zmieniło w drodze ustawy niektóre nieuczciwe postanowienia w umowach zawieranych między przedsiębiorcami a konsumentami, jeżeli zmiany te nie ograniczają skuteczności ochrony przyznanej przez tę dyrektywę.

W przedmiocie pytania trzeciego

99. W pytaniu trzecim, które zostało podzielone na dwie części, sąd odsyłający w istocie zmierza do ustalenia, czy jest zgodne z prawem Unii wydawanie przez Kúria (sąd najwyższy) orzeczeń w interesie jednolitości wykładni przepisów prawa, które to orzeczenia wiążą sądy w dziedzinie ochrony konsumentów.

100. W razie odpowiedzi twierdzącej sąd ten zamierza ustalić, czy to stanowisko dotyczy również sytuacji, gdy sędziowie będący członkami rady ds. ujednociania wykładni nie są powoływani w sposób przejrzysty według z góry określonych reguł, postępowanie przed rzeczoną radą nie jest jawne i nie można dowiedzieć się a posteriori, jak przebiegało postępowanie, a w szczególności z jakich korzystano ekspertyz lub prac doktryny ani jak głosowali poszczególni członkowie (zdanie zgodne czy zdanie odrębne).

101. Według mnie – oraz jak to podkreśliła Komisja – można zasadnie wątpić w przydatność tego pytania dla rozstrzygnięcia sporu.

102. Wydaje mi się bowiem, że wątpliwości sądu odsyłającego wyrażone w pytaniu trzecim odzwierciedlają ogólne obawy związane z organizacją wymiaru sprawiedliwości na Węgrzech, a dokładniej z tak zwaną węgierską procedurą ujednocnienia oraz konsekwencjami, jakie mogą wynikać z orzeczeń wyposażonych w moc wiążącą, wydanych w tym kontekście przez Kúria (sąd najwyższy)²⁸.

28 Należy zaznaczyć, że problem „ingerencji” w pracę orzeczniczą sądów rozpoznających sprawy, jaką oznaczałby ewentualnie system jednolitej wykładni, jak to podkreślił sąd orzekający, został podniesiony w opinii wydanej przez Komisję Wenecką. Zobacz rozdział VI.5 raportu na stronie: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282012%29001-e>.

103. Aspekt ten wydaje mi się bardzo luźno związany ze sporem w postępowaniu głównym zawisłym przed sądem odsyłającym oraz specyficzną problematyką konsekwencji, jakie mogą i powinny zostać wyciągnięte przez rozpoznający go sąd ze stwierdzenia nieuczciwego charakteru postanowienia w umowie zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem.

104. Należy podkreślić, że zakres stosowania dyrektywy 93/13 nie obejmuje postępowań i instrumentów prawnych państw członkowskich tworzonych w celu organizowania własnego systemu sądowiczego i zapewnienia jednolitości krajowego orzecznictwa.

105. Te obawy wydają mi się zresztą bez związku z wymogami skutecznej ochrony sądowej, wynikającymi w szczególności z art. 19 ust. 1 TUE, który nakłada na państwa członkowskie obowiązek ustanowienia systemu środków prawnych i procedur zapewniających skuteczną kontrolę prawną w dziedzinach objętych prawem Unii²⁹.

106. Ponadto można by się zastanawiać w tym przypadku nad przydatnością krytykowania węgierskiego systemu orzeczeń interpretacyjnych ustalających wykładnię w sposób wiążący, skoro jak się wydaje, ostatecznie to ustawy DH 1 – DH 3 są ewentualnie problematyczne z punktu widzenia ochrony przed nieuczciwymi postanowieniami umownymi przyznanej przez dyrektywę 93/13.

107. Trudno jest zrozumieć na podstawie samej lektury postanowienia odsyłającego, jaki jest związek pomiędzy, z jednej strony, organizacją tego systemu orzeczeń interpretacyjnych ustalających wykładnię w sposób wiążący, a z drugiej strony, wskazanymi tu kompetencjami Unii i podstawowymi zasadami prawa unijnego.

108. Można co najwyżej rozumieć pytanie zadane przez sąd odsyłający jako mające na celu ustalenie, czy wyposażone w moc wiążącą orzeczenia wydane przez Kúria (sąd najwyższy) w systemie ujednolicania prawa nie powodują – w niniejszym wypadku – ryzyka zmuszenia sądu do działania z naruszeniem w szczególności dyrektywy 93/13 i zasady skutecznej ochrony sądowej.

109. W niniejszym przypadku Trybunał mógłby zająć się pytaniami związanymi z takimi procedurami pod warunkiem wykazania, że są one w stanie przeszkodzić sądom krajowym w wypełnianiu ich roli przy stosowaniu prawa Unii.

110. Mogłoby tak być na przykład w sytuacji, gdyby wykazano, że sporne zasady organizacyjne lub proceduralne utrudniają sądom wyciągnięcie konsekwencji ze stwierdzenia nieuczciwego charakteru niektórych postanowień umownych lub też ograniczają sądom możliwość występowania do Trybunału z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, na mocy uprawnienia przyznanego im w art. 267 TFUE³⁰.

111. Zwracam jednak uwagę, iż choć orzeczenia ujednolicające wydane przez Kúria (sąd najwyższy) mają charakter wiążący wobec sądów węgierskich, w żaden sposób nie uniemożliwiają im oceny zgodności umów, które mają badać w świetle prawa Unii, ani wydania orzeczenia, w stosownych przypadkach, zgodnie z tym prawem, odstępując od stosowania orzeczenia ujednolicającego wykładnię prawa, zgodnie z zasadą pierwszeństwa prawa Unii.

²⁹ Zobacz na przykład wyrok z dnia 27 lutego 2018 r., Associação Sindical dos Juizes Portugueses (C-64/16, EU:C:2018:117, pkt 34).

³⁰ Zobacz w szczególności wyroki: z dnia 5 października 2010 r., Elchinov (C-173/09, EU:C:2010:581, pkt 24–32); z dnia 5 kwietnia 2016 r., PFE (C-689/13, EU:C:2016:199, pkt 34, 38–41).

112. Podobnie – o czym świadczy niniejsze postępowanie – nic nie stoi na przeszkodzie, aby sądy zwracały się do Trybunału z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym na podstawie art. 267 TFUE w celu uzyskania wykładni właściwych przepisów prawa unijnego. Jeśli Trybunał dojdzie do odmiennego wniosku niż przyjęty w orzeczeniu ujednocającym wykładnię prawa, można wnieść odwołanie w celu zapewnienia w przyszłości jednolitego stosowania prawa w zgodzie z prawem Unii.

113. Wniosek ten jest, moim zdaniem, w pełni zgodny z wyjaśnieniami przedstawionymi niedawno przez Trybunał w wyroku z dnia 7 sierpnia 2018 r., Banco Santander i Escobedo Cortés (C-96/16 i C-94/17, EU:C:2018:643)³¹, w odniesieniu do orzecznictwa Tribunal Supremo (sądu najwyższego, Hiszpania). Trybunał potwierdził w tym wyroku, że nie można wykluczyć, iż odgrywając rolę polegającą na harmonizacji interpretacji prawa oraz w trosce o pewność prawa, sądy najwyższe danego państwa członkowskiego, takie jak Tribunal Supremo, mogą z poszanowaniem dyrektywy 93/13 wypracować określone kryteria, w świetle których sądy niższych instancji powinny badać nieuczciwy charakter warunków umownych.

114. Mając na uwadze całość powyższych wywodów, proponuję, żeby na pytanie trzecie odpowiedzieć, że kompetencja przyznana Unii Europejskiej w celu zapewnienia wysokiego poziomu ochrony konsumentów, a także prawo do skutecznego środka prawnego i prawo do rzetelnego procesu sądowego nie sprzeciwiają się orzeczeniom ujednocającym mającym zastosowanie do sprawy rozpoznawanej w postępowaniu głównym, wydanym w interesie jednolitej wykładni przepisów prawa.

Wnioski

115. W świetle powyższych wywodów proponuję, aby Trybunał odpowiedział na wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Budai Közpointi Kerületi Bíróság (centralny sąd rejonowy w Budzie, Węgry) w następujący sposób:

- 1) Dyrektywę Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich należy interpretować w ten sposób, że nie sprzeciwia się przepisowi prawa krajowego, który – w razie częściowej nieważności umowy zawartej z konsumentem, wynikającej z nieuczciwego charakteru jednego z jej postanowień dąży do utrzymania w mocy umowy, co do zasady, z wyłączeniem nieuczciwego postanowienia. Sąd orzekający nie może zatem usunąć skutków nieważności warunku umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem tylko z tego powodu, że pozostawienie umowy w mocy jest rzekomo sprzeczne z interesami ekonomicznymi konsumenta.
- 2) Dyrektywa 93/13 nie sprzeciwia się, aby państwo członkowskie w celu zapewnienia bezpieczeństwa prawnego oraz ochrony konsumentów zmieniło w drodze ustawy niektóre nieuczciwe postanowienia w umowach zawieranych między przedsiębiorcami a konsumentami, jeżeli zmiany te nie ograniczają skuteczności ochrony przyznanej przez tę dyrektywę.
- 3) Kompetencja przyznana Unii Europejskiej w celu zapewnienia wysokiego poziomu ochrony konsumentów, a także prawo do skutecznego środka prawnego i prawo do rzetelnego procesu sądowego nie sprzeciwiają się orzeczeniom ujednocającym mającym zastosowanie do sprawy rozpoznawanej w postępowaniu głównym, wydanym w interesie jednolitej wykładni przepisów prawa.

³¹ Zobacz także moją opinię w sprawach połączonych Banco Santander i Escobedo Cortés (C-96/16 i C-94/17, EU:C:2018:216).